

Finn Frandsen

Semantisk isotopi og diskursanalyse

Abstract

Even though the notion of semantic isotopy is being extensively used within the analysis of both literary texts and special-purpose texts, the theoretical problems yet unsolved are legion. In this article I first demonstrate the great relevance of this notion for discourse analysis and then give a survey of Greimas' classical definitions of semantic isotopy and the previous critique of his conception. Finally, I evaluate Rastier's reformulation of semantic isotopy from the point of view of interpretative semantics.

1. Indledning.

Begrebet **semantisk isotopi** har i mange år tilhørt det inventar af nye lingvistiske begreber, som man på forhånd har kunnet nære visse forventninger til, fordi de synes at indfange væsentlige og hidtil oversete sider af sproget. Desto mere overraskende er det derfor at konstatere, at den store interesse for dette begreb og den ret omfattende anvendelse af det i analyser af såvel fagsproglige som litterære tekster, endnu ikke har ført til en afklaring af de teoretiske problemer, som er forbundet med det.

Begrebet blev indført af den franske semiotiker A. J. Greimas i 1966 for at redegøre for "le concept, encore très vague et pourtant nécessaire, de *totalité de signification*, postulé à un message ou à une lexie au sens hjelmslevien" (Greimas 1966,53). Frem til midten af 70'erne var begrebet genstand for en ret omfattende diskussion inden for de fransksprogede traditioner - især angående spørgsmålet om poly- eller pluri-isotopi i tilknytning til analysen af litterære tekster - men bortset fra nogle få undtagelser mandede diskussionen snarere ud i forskellige ad hoc-definitioner end i en egentlig bestemmelse af fænomenet. Semantisk isotopi er siden blevet brugt som eksempel på den forvirring, der ofte hersker i den moderne lingvistiske terminologi (Delas 1977,100-104).

Der synes at være mindst tre forklaringer på dette forhold.

Hos Greimas kan begrebet med en vis ret betragtes som en syntese af den dobbelte bevægelse, der har kendetegnet hans post-leksikologiske arbejde: en bevægelse væk fra ordplanet og ned til det

mikro-semantiske niveau på den ene side (semerne) og op til det makro-semantiske niveau på den anden (narrativiteten, diskursen) inden for en rammeteori, der bygger på en generativ opfattelse af betydningdannelsen. Semantisk isotopi er netop et **makro-semantisk** fænomen (tekstuel eller diskursiv kohærens), som har en **mikro-semantisk** årsag (semernes rekurrens). Alligevel har Greimas fra *Sémantique structurale* (1966) og frem til *Semiotik. Sprogteoretisk ordbog* (1987) stort set ikke ændret sin opfattelse af begrebet, selv om den er uklar på flere punkter. Årsagen til dette er åbenbar: uklarhederne har i sidste instans rod i selve Greimas' rammeteori og kræver en omformulering af denne for at blive løst; jeg skal vende tilbage til dette senere i artiklen.

For det andet har de andre franske traditioner inden for diskursanalysen (analysen af den politiske diskurs hos bl.a. Louis Courdresses, Louis Guespin og Jean-Jacques Courtine samt den automatiske diskursanalyse hos Michel Pêcheux) ikke interesseret sig for den anderledes orienterede tekstlingvistik, hvor forskning i tekstuel eller diskursiv kohærens (på grundlag af grammatiske kriterier) netop indtager en central plads. Som Michel Charolles for nylig har vist (Charolles 1986, 3-60) skyldes dette inspirationen fra Roman Jakobson, Emile Benveniste og Zellig Harris. Hvis man som udgangspunkt har, at teksten og diskursen som sprogets højeste struktureringsniveauer praktisk talt ikke er styret af regler, og at den talende på disse niveauer frit kan gøre brug af sprogsystemets ekspressive muligheder, og hvis man tillige systematisk afviser at inddrage sprogets indholdsplan, så forsvinder kohærensens ganske enkelt som grammatisk og semantisk problem. Og i denne sammenhæng også muligheden for et frugtbart møde mellem forskellige opfattelser af samme problemstilling.

Og endelig for det tredje har man heller ikke uden for Frankrig i særlig høj grad fundet anledning til at arbejde videre med begrebet om semantiske isotopi og dermed skabe mulighed for en teoretisk afklaring. Ikke engang i centrale oversigtsværker eller håndbøger som f. eks. Lyons (1977) eller Van Dijk (1985) bliver begrebet præsenteret eller optræder som opslagsord. Kallmeyer et al. (1974), hvor isotopi-begrebet spiller en vigtig rolle for opfattelsen af referens og tekstkonstitutionen, er dog en undtagelse.

Med François Rastiers disputats *L'isotopie sémantique, du mot au texte* fra 1985 og udgivelsen af hans *Sémantique interprétative* i 1987 er der dog nu al mulig grund til at trække begrebet om semantisk isotopi ud af denne dvaletilstand. Rastier har siden begyndelsen af 70'erne forsøgt at revidere og udvide Greimas' isotopi-opfattelse

ved at orientere sig mere imod lingvistikken end imod semiotikken og mere imod **interpretationen** end imod den traditionelle strukturalismes immanentisme. De to ovennævnte værker indeholder den første samlede præsentation af dette arbejde. Formålet med denne artikel er at give en oversigt over de teoretiske problemer ved Greimas' definitioner af semantisk isotopi og kritikken af hans opfattelse samt at vurdere rækkevidden af Rastiers reformulering af problemstillingen.

2. Semantisk isotopi - et relevant begreb for diskursanalysen.

Inden vi ser nærmere på Greimas' definitioner af semantisk isotopi og på de problemer, der knytter sig til hans opfattelse, vil jeg dog først understrege begrebets relevans for den del af sprogvidenskab, som beskæftiger sig med tekster og diskurser. Ved tekst vil jeg forstå en afgrænset sproglig størrelse, der er kendetegnet ved kohærens, og som er resultat af en kommunikativ handling. Ved **diskurs** vil jeg forstå en gruppe af tekster, der er gensidigt relevante, og som er knyttet til en eller anden form for institution. **Diskursanalyse** er den overordnede betegnelse for den disciplin, som beskæftiger sig med dette genstandsfelt.

Efter min mening vil begrebet om semantisk isotopi være af stor teoretisk og praktisk værdi for diskursanalysen på følgende områder:

- det kan danne udgangspunkt for en ny og mere omfattende **definition af tekstuel kohærens**, dvs. en bestemmelse af de faktorer, som bevirker, at teksten ikke opløser sig under læsningen, men forbliver homogen. Dette var som tidligere antydet også baggrunden for Greimas' indføring af begrebet. At udtrykkene "ny" og "mere omfattende" bruges i denne forbindelse, skyldes først og fremmest, at semantisk isotopi - i modsætning til den grammatiske opfattelse af tekstuel kohærens inden for tekstlingvistikken - har den fordel, at den i princippet er uafhængig af de morfo-syntaktiske strukturer. En isotopi kan således dække to ord, en tekstsekvens eller en hel tekst. Man kan ganske vist udmærket forestille sig isotopi begrundet i de morfo-syntaktiske relationers redundans. Toeby (1951, 143ff og 1965, 5-7) taler f.eks. om "une sémantique des morphèmes de la grammaire" og analyserer fænomener som **kongruens** og **styrelse** i dette perspektiv. Men selv om disse morfo-syntaktiske relationer kan siges at henhøre under studiet af indholdssplanet, så vedrører de indholdsformen og ikke indholdssubstansen. De udgør desuden en meget begrænset gruppe (de såkaldte gram-

memer) af de isotopi-skabende træk.

Med denne uafhængighed af de morfo-syntaktiske strukturer bliver det nemmere at omgå sætningen, der i mange år har fungeret som modeldanner for tekstlingsvisiteten i både positiv og negativ forstand. Dette er dog ikke ensbetydende med, at man kan definere tekstuel kohærens alene på grundlag af semantisk isotopi. Den kan behandles både ud fra grammatiske og semantiske kriterier, og disse kriterier kan igen anvendes forskelligt, alt efter om man kun ser på sprogets funktionelle system, de sociolektale eller ideolektale normer eller selve den pragmatiske situation. Men en sammenføring af disse kriterier og en redegørelse for deres indbyrdes relationer inden for en mere omfattende kohærensmodel ville uden tvivl bringe diskursanalysen et stort skridt videre og være med til at ophæve den "perspektivisme", som råder i behandlingen af denne problemstilling:

- parallelt med definitionen af tekstens kohærens kan begrebet om semantisk isotopi også bidrage til en mere konsistent definition af diskursen. Lad os tage fagsprogene (som jeg selvfølgelig hellere ville kalde fagdiskurser) som eksempel. Hvis vi fastholder, at diskursen er en gruppe af tekster, der er gensidigt relevante, og som er knyttet til en eller anden form for institution, så må "fagområdet" være en central del af denne relevans og institutionstilknytning. Spørgsmålet er blot, hvilken status et sådan område har. Er der tale om et udsnit af virkeligheden? Eller er der tale om en intern referent, hvis forhold til den ydre virkelighed er af mere indirekte karakter? De fleste fagsprogsforskere er tilhængere af den første opfattelse (se Fluck 1985). Visse af dem (f.eks. Wiegand 1987, 145) hævder endog, at en fagteksts kohærens bl.a. frembringes ved den relation, som teksten har til en genstand eller en sammenhæng i den objektive virkelighed. Men hvis den pågældende objektive sammenhæng pludselig ikke længere "hænger sammen" som følge af ændrede opfattelser, holder den dertilhørende gruppe af tekster så også op med at være kohærente? Så vidt jeg kan se, kan man komme uden om dette problem, hvor to forskellige niveauer - tekstens og virkelighedens - blandes sammen, ved at opfatte "fagområdet" som en intern referent, der består af en bestemt konstellation af isotopier. En lignende tankegang kan naturligvis overføres til andre typer af diskurser;

- endelig kan begrebet om semantisk isotopi også bidrage til en teori om læsningen. Udformningen af dette bidrag afhænger dog meget af, hvad man forstår ved læsning. Allerede i sin første definition af semantisk isotopi knyttede Greimas begrebet sammen med en

opfattelse af læsningen, hvor det aktive aspekt spiller en vis rolle (jvf. nedenfor). Men dette aspekt forsvinder senere til fordel for en opfattelse, hvor læsning sidestilles med videnskabelige "analyse-procedurer", og læseren bliver "en med teksten konform aktant og ikke en udtømmelig klasse af individuelle aktører" (Courtés/Greimas 1987, 145-146). Konsekvensen af denne opfattelse er, at man overser vigtige grundmekanismer i den lineære læsning (som f.eks. anticipation af isotopi) og de pragmatisk-betingede aspekter i teorien om læsningen.

3. Greimas' klassiske definitioner.

Som nævnt i indledningen fastholder Greimas sin definition af semantisk isotopi fra *Sémantique structurale* og frem til *Semiotik. Sprogteoretisk ordbog* uden væsentlige ændringer.

I 1966 får begrebet følgende udformning. Først negativt:

"un message ou une séquence quelconques du discours ne peuvent être considérés comme isotopes que s'ils possèdent un ou plusieurs classèmes [caractérisés par leur itérativité] en commun" (Greimas 1966, 53)

Og senere positivt:

"la permanence d'une base classématique hiérarchisée, qui permet, grâce à l'ouverture des paradigmes que sont les catégories classématiques, les variations des unités de manifestation, variations qui, au lieu de détruire l'isotopie, ne font au contraire, que la confirmer" (Greimas 1966, 96)

I en anden tekst fra samme periode præciserer Greimas tillige forudsætningsrelationen mellem tilstedeværelsen af semantisk isotopi og den ensartede læsning af en tekst:

"Par isotopie nous entendons un ensemble redondant de catégories sémantiques qui rend possible la lecture uniforme du récit, telle qu'elle résulte des lectures partielles des énoncés et de la résolution de leurs ambiguïtés qui est guidée par la recherche de la lecture unique" (Greimas 1970, 188)

Det er altså en bestemt slags semantiske træk eller serner - de såkaldte **klassemer** - som ved deres iterativitet (Greimas taler også om "redundans" og "rekurrens", men uden at præcisere, om der er nogen forskel) og deres klassificerende organisation af **det semantiske univers** redegør for, hvorfor diskursen bliver

isotop og dermed homogen for læsningen.

Et af Greimas' analyseeksempler (1966,93-96) illustrerer udmærket denne opfattelse. Det drejer sig om analysen af et lille korpus bestående af nogle franskstuderendes svar på en psykologisk test, hvor de skal udfylde en række påbegyndte sætninger. Greimas har udvalgt to start-sekvenser fra testen: a) "Mon destin est..." og b) "Jean pensait que son avenir..." Svarene på den første sekvens (i alt 50) fordeles sig efter klasser på følgende måde:

/god/ (10) vs /dårlig/ (11)
/bestemt/ (9) vs /hverken bestemt eller ubestemt/ (4) vs /ikke bestemt/ (9)

Greimas ser bort fra syv svar, hvor der enten er tale om engangsdefinitioner af typen: "d'enseigner la philologie", "de vivre en France" osv. eller om det, han kalder "originale" svar som f. eks. "d'être diabolique", "de remplir de tests idiots" osv. Svarene på den anden sekvens (også ialt 50) fordeles sig således:

/god/ (12) vs /dårlig/ (25)
/bestemt/ (9) vs /ikke bestemt/ (6)

Den anden sekvens giver ikke anledning til "originale" svar. Tre ting er ifølge Greimas værd at bemærke ved dette korpus. For det første er det homogent ud fra ikke-sproglige kriterier. Informanterne tilhører samme sprogfællesskab, samme aldersgruppe, har samme kulturelle niveau og befinder sig i samme testsituation. For det andet er det homogent ud fra semantiske kriterier. Grunden til, at man kan betragte alle disse svar som definitioner, der tilhører en isotop klasse, er tilstedeværelsen af klasserne /fremtid/ og /bedømmelse/, der kan udledes af benævnelseledet ("destin" eller "avenir") og af prædikatsledet ("est" eller "pensait") i startsekvenserne. Greimas hævder endvidere, at det er klassemet /fremtid/, som åbner det selektive paradigme /bestemt/ vs /ikke bestemt/, mens klassemet /bedømmelse/ åbner paradigmet /god/ vs /dårlig/. Disse klasser danner et hierarki, da man kun kan dømmes om fremtidens gode eller dårlige karakter, for så vidt den betragtes som bestemt eller bestemmelig:

/bestemt/ vs /ikke bestemt/
└───┬───┘
/god/ vs /dårlig/

Den sidste og tredje ting, som Greimas gør opmærksom på, er tekstens (i dette tilfælde testpersonernes svar) tendens til at lukke sig omkring sig selv. Ved denne lukning bliver teksten ikke alene mere og mere redundant og giver færre og færre informationer, men udvikler også en selvstændig underkode, der giver teksten "son caractère idiolectale" (Greimas 1966,93). Termen idiolektal er dog lidt uheldig i denne sammenhæng, hvor en række små tekster (hvert svar udgør jo en individuel tekst) tilsammen manifesterer en kollektiv isotopi.

Selv om Greimas således i sin definition og i sit analyseeksempel fremhæver klassernes rolle for dannelsen af isotopier, så afslører han dog til sidst i sin gennemgang af eksemplet, at det alligevel ikke kun er klasserne, som er isotopi-skabende. Beslutningen om at klassificere fremtiden som dårlig kan manifesteres af specifikke semer som:

//compromis// (15 svar)
//gâché// (1)
//brisé// (1)
//sombre// (1)
//sans joie// (1)
osv.

Udover at indeholde klasserne *bestemt* og *dårlig* fra ovenstående hierarki er der i hvert af disse svar også valgt en bestemt *semisk figur*, der i modsætning til de interoceptive klassemet er af eksterocriptiv karakter (dvs. hidrørende fra "den ydre verden"). Disse semiske figurer danner såkaldte semiologiske isotopier.

I 1979 taler Greimas stadig om "klassernes iterativitet i en syntagmatisk kæde" og om isotopien som "et filter for læsningen, som gør tekstens overflade homogen". Men den gamle definition udvides nu til:

"de semiske kategoriers rekurrens, hvad enten disse er tematiske (eller abstrakte) eller figurative (...). Fra dette synspunkt og idet man bygger på den erkendte modsætning - inden for den diskursive semantiks rammer - mellem den figurative komponent og den tematiske komponent - kan man korrelativt skelne mellem *figurative isotopier*, som danner grundlag for de diskursive konfigurationer, og *tematiske isotopier*, der er placeret på et dybere liggende niveau i det generative gennemløb" (Greimas/Courtes 1979,102)

I virkeligheden er der dog ikke tale om udvidelse, men om kon-

sekvens, for så vidt den her fremhævede skelnen mellem tematiske og figurative isotopier svarer til Greimas' skelnen mellem **semantiske isotopier** (i streng forstand) og **semilogiske isotopier**.

Den væsentligste forskel mellem de to definitioner ligger i den generative rammeteori, som den sidste udformning af begrebet er placeret i. Greimas ser på betydningdannelse fra produktionens side og forestiller sig et **generativt gennemløb**, hvor betydningen først artikuleres i såkaldte **semio-narrative strukturer** (med en syntaktisk og en semantisk underkomponent) på henholdsvis et dybde- og et overfladeniveau for derefter at blive videreartikuleret i **diskursive strukturer** (med tilsvarende syntaktiske og semantiske underkomponenter), hvor udsigelsen "omsætter" overfladestrukturerne til diskurs. Greimas opererer tillige med nogle **tekstuelle strukturer**, der kan sætte ind hvor som helst i det generative forløb og omforme den genererede betydning til tekst.

4. Kritik af begrebet om semantisk isotopi: to eksempler

Hvori består så de problemer, som knytter sig til Greimas' definition af semantisk isotopi, og som vi flere gange har hentydet til i det foregående? En kritik af begrebet og af den strukturelle semantik i det hele taget er blevet rejst fra mange sider og ud fra vidt forskellige synspunkter. Vi vil i det følgende begrænse os til kun to kilder, der så til gengæld tager fat på en række centrale problemer set fra diskursanalysens side.

I begyndelsen af 70'erne var begrebet om semantisk isotopi som tidligere nævnt genstand for en ret omfattende diskussion. Rammen omkring diskussion var analysen af litterære tekster, hvor den hypotetiske tilstedeværelse af fænomenet poly- eller pluri-isotopi fremtvang spørgsmålet om kriterierne for en hierarkisering af isotopierne i en tekst. Skulle man vælge et kvantitativt kriterium, et kvalitativt kriterium eller et positionelt kriterium for denne hierarkisering? Som en slags konklusion på denne diskussion lavede Gelas (1976) en systematisk gennemgang af forudsætningerne og konsekvenserne af anvendelsen af disse kriterier. Blandt de indvendinger, han fremfører, er især to relevante for en afklaring af de teoretiske problemer ved isotopi-begrebet.

For det første hævder han, at identificeringen af isotopierne i en tekst (og herunder deres hierarkisering) forudsætter, at man har lavet en semanalyse af alle tekstens leksmer, hvad der i virkeligheden svarer til at lave en specifik ordbog for hele teksten - et arbejde, der ifølge Gelas næppe vil overbevise nogen om sin effektivitet; og hvis

man alligevel laver denne analyse, fortsætter han, risikerer man let at frem til så generelle isotopier (konstrueret ud fra semer som /menneskelig/ vs /ikke-menneskelig/ eller /animeret/ vs /ikke-animeret/), at de er uden betydning for analysen af den pågældende tekst, fordi alle tekster er isotope på dette niveau (Gelas 1976,40).

For det andet påstår han, at hierarkiseringen af isotopier i f.eks. denotative/konnotative eller manifesterede/latente isotopier (ved anvendelse af kvalitative kriterier for hierarkisering) forudsætter, at man kan redegøre for et dominansforhold mellem disse isotopier i en tekst, hvad Gelas ikke mener er muligt (Gelas 1976,41-42).

I sidste halvdel af 70'erne begynder tekstlingvistikkens arbejde med tekstuel kohærens ud fra grammatiske kriterier langsomt at vinde indpas i Frankrig. Med sin disputats fra 1982 *Etudes sur la cohérence et l'interprétation des discours* har Michel Charolles placeret som en repræsentativ fortaler for denne retning i Frankrig. Han er samtidig den måske vigtigste kritiker af isotopi-begrebet, hvorfor det er naturligt at tage hans indvendinger med her. To af disse er af særdeles stor interesse i denne sammenhæng, fordi de vedrører to af diskursanalysens hovedområder.

For det første påstår Charolles, at begrebet om semantisk isotopi ikke kan bidrage til en teori om læsning. Grunden er, at den læsning, som Greimas taler om, er en tabulær læsning, dvs. en læsning, hvor tekstens forløbskarakter ophæves til fordel for en analyse, og ikke den lineære læsning, dvs. "les processus naturels de lecture", (Charolles 1986,47 og jvf. ovenfor).

For det andet hævder Charolles, at en semantisk enheds rekurrens fra det ene lekssem til det andet i en sekvens eller en hel tekst hverken er en nødvendig eller en tilstrækkelig betingelse, for at sekvensen eller teksten læses som kohærente (Charolles 1986,48). Charolles henviser i denne forbindelse til Manfred Bierwisch (1965) og Irena Bellert (1970), hvor et tilsvarende synspunkt efter hans mening fremføres. Charolles bruger endvidere følgende tre analyseeksempler som belæg for sin indvending:

- (1) Jean s'est cassé le bras. Il ne peut plus écrire.
- (2) Jean s'est cassé le bras. Le foot-ball est un sport dangereux.
- (3) Jean s'est cassé le bras. Il n'y aura pas de courrier demain.

Af disse tre eksempler er kun det første kohærent på grund af tilstedeværelsen af en semantisk isotopi, fordi det samme sem /manuel aktivitet/ rekurrerer både i *écrire* og i *Jean s'est cassé le bras*. De to sidste eksempler rummer til gengæld ikke rumme nogen se-

mantisk isotopi efter Charolles' mening: *fodbold* er ikke en manuel aktivitet i eksempel (2), og heller ikke *udeblivelsen af post* har nogen semantiske træk til fælles med den første sætning i eksempel (3). Men - som Charolles med rette siger - det gør dem ikke mindre kohærente for læsningen.

Til dette punkt skal dog lige føjes, at Charolles ikke alene har drejet Bellerts opfattelse en del, men at han også i sin kritik foresætter, at man udtømmende kan redegøre for den tekstuelle eller diskursive kohærens alene ud fra semantiske kriterier. Som Bellert selv skriver i sin artikel, så vil hun forsøge at vise, "daß eine *notwendige (obwohl offensichtlich nicht hinreichende) Bedingung für die Kohärenz eines Textes, groß gesprochen, die Wiederholung ist*" (Bellert 1974, 216 - min fremhævning). En semantisk enheds rekurrens er med andre ord ikke en tilstrækkelig, men dog en nødvendig betingelse for kohærens. Jeg skal senere vise, at dette også gælder de to sidste af Charolles' analyseeksempler.

Charolles' konklusion på disse indvendinger er, at man bør forlade isotopi-begrebet. I direkte forlængelse af sit eget tekstgrammatiske arbejde foreslår han i stedet, at man ikke længere opfatter kohærens som et immanent træk ved teksten, men som en slags fortolkningsprincip, der pålægger modtageren at kalkulere sig frem til relationerne mellem udsagnene i en tekst, når de ikke umiddelbart træder frem, i overensstemmelse med en forudgående antagelse af, at teksten er kohærent: "il doit bien exister, dans nos systèmes de langage et de pensée, une espèce de principe stipulant que quelle que soit le discours, celui-ci a forcément quelque part une cohérence qui est la sienne pour la simple raison qu'il est produit par un esprit dont on ne peut concevoir qu'il soit incohérent pour lui-même" (Charolles 1986, 52). Kun en sådan opfattelse kan efter Charolles mening forklare, hvorfor f. eks. eksempel (3) er kohærent uden at indeholde en semantisk isotopi.

5. Semantisk isotopi og interpretativ semantik.

Spørgsmålet er nu, om det er muligt at give en tilfredsstillende løsning på de problemer, som Gelas og Charolles rejser i deres kritik, uden at opgive begrebet om semantisk isotopi. Det er det efter min mening. Men på den betingelse, at man indsætter isotopi-begrebet i en ny rammeteori. Og det er netop, hvad François Rastier har forsøgt at gøre.

Rastier kalder sin rammeteori for **interpretativ semantik** - herefter blot omtalt som **IS** - og ved **interpretation** forstår han den re-

gelstyrede tilskrivning af en betydning til en sproglig sekvens (Rastier 1987, 274). Da disse betegnelser også har vundet hævding inden for en anden retning i sprogvidenskaben - nemlig Chomskys generative lingvistik - skal det med det samme understreges, at disse to opfattelser intet har til fælles. Hos Chomsky kan interpretation defineres teknisk som repræsentationen af en komponent ved en anden komponent: at interpretere en syntaktisk repræsentation (et formelt sprog) består i at omkode den til en semantisk repræsentation (et andet formelt sprog). Men denne interpretation indgår ikke i en nødvendig relation til sprogets indholdsplan. Chomsky taler således også om fonetisk repræsentation. Og når der er tale om semantisk interpretation, vedrører den kun sætninger og ikke udsagn eller tekster, hvor de pragmatiske betingelser i bred forstand spiller en vigtig rolle. IS forsøger at besvare tre spørgsmål, der kan formuleres på følgende enkle måde:

- 1) Hvad vil det sige at læse en tekst?
- 2) Hvad er det, som gør, at læseren opfatter teksten som en sammenhængende enhed?
- 3) Hvordan kan man beskrive de semantiske relationer mellem to tekster, hvoraf den ene ("mål-teksten") er en læsning af den anden ("kilde-teksten")?

Kun de to første spørgsmål interesserer os i denne sammenhæng.

Det er en grundlæggende hypotese i IS, at en teksts betydning for det første ikke er givet på forhånd, men er et resultat af et interpretativt gennemløb mellem forskellige komponenter, og at den interpretative kompetens for det andet ikke er sammenfaldende med den generative kompetens. Sammenligner man denne opfattelse med Greimas' generative-deduktive opfattelse af betydningdannelsen, vil man opdage, at der er sket en afgørende forskydning. I stedet for et generativt forløb, hvor isotopien kan opfattes som en effekt af rekurrencen af allerede givne sener (den kombinatoriske model), får vi et forløb, hvor isotopien eller rettere antagelsen af isotopi (fr. la présomption d'isotopie) som regulerende princip aktualiserer sener i overensstemmelse med en interpretativ strategi. Desværre siger Rastier ikke særlig meget om, hvilken status denne "antagelse af isotopi" har. Den kan afprøves eksperimentelt, men han afviser at forbinde den med kognition eller intention: læserens kognitive operationer er ikke identisk med tekstens semantisme (Rastier 1987, 7), og intentionaliteten kan ikke verificeres (Rastier 1987, 220). Denne afvisning stemmer i øvrigt smukt overens med Rastiers ønske om at

fastholde den lingvistiske semantik som en relativ autonom disciplin (Rastier 1987, 7, 22 et passim).

Dette teoretiske udgangspunkt giver de semantiske træk en anden status, og dette har naturligvis også konsekvenser for opfattelsen af semantisk isotopi. I forlængelse af Pottier (1980) definerer Rastier semet som et differentielt element, der forener eller adskiller to sememer. Dvs. som et element, der har en operativ betydning og ikke f. eks. en eidetisk betydning (som dele af et begreb) eller en referentiel betydning (som egenskaber ved en referent). På dette punkt adskiller IS sig meget fra den universalistiske eller ekstentionalistiske tradition, der hidtil har hersket inden for den lingvistiske eller filosofiske anvendelse af komponent-modellen.

Fælles for IS og den universalistiske tradition er dog antagelsen af, at semernes antal ikke er uendeligt. Argumentet for dette er ikke en påstand om, at der findes et lille sæt af universelle "semantic primitives" som hos Wierzbicka (1972), men derimod de enkelte sprogs paradigmatisk strukturering af deres indholdsside i klasser af sememer i forhold til bestemte kontekster. Rastier kalder disse klasser for henholdsvis taksemer, domæner og dimensioner, hvoraf den første er den mindste og den sidste den største.

Denne relation i forhold til en semantisk klasse er tydeligt markeret i Rastiers sem-typologi:

inherent sem = relationen mellem sememer inden for samme taksem

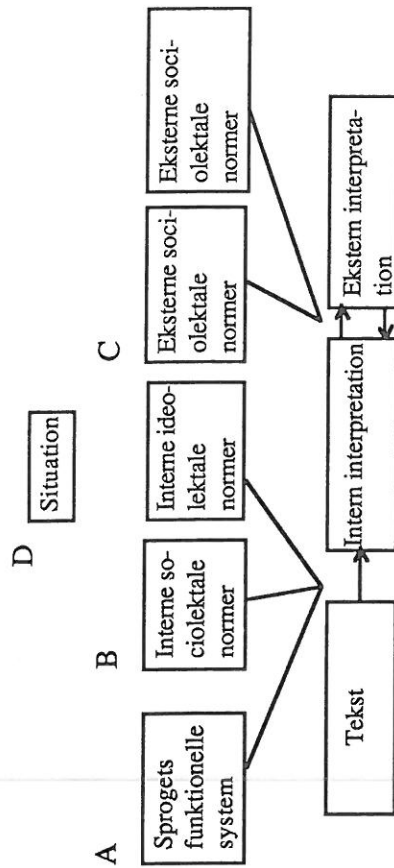
afferent sem = relationen mellem sememer, som tilhører forskellige taksemer

generisk sem = markerer sememets tilhørsforhold til en klasse

specifik sem = markerer, at sememet adskiller sig fra et eller flere sememer inden for det taksem, som det tilhører

De bundne relationer mellem sememerne og den aktualisering, som resulterer heraf, er dog ikke kun bestemt af denne paradigmatisk strukturering, men er også styret af en række andre komponenter, der kan betragtes som lige så mange "kontekster" eller "pragmatiske betingelser". Rastier har samlet disse komponenter i en foreløbig model for den semantiske del af en læsers interpretative kompetens.

Den nederste sektion af modellen repræsenterer selve det interpretative forløb i læsningen af en tekst. Rastier skelner her mellem en intern interpretation, der frembringer allerede aktualiserede inderente og afferente semer i teksten (= en "beskrivende" læsning), og

en ekstern interpretation, der frembringer ikke-aktualiserede semer i teksten (= en "producerende" læsning). Som markeret i modellen er der mulighed for rekursivitet.

Den øverste del af modellen indeholder de komponenter, som styrer det interpretative gennemløb. Komponent A er sprogets funktionelle system, der er ansvarlig for isomierne i en tekst, dvs. den rent grammatiske isotopi. Komponent B og C svarer til det, man ville kalde norm og brug i forhold til sprogets funktionelle system. Den første af dem indeholder den encyklopædiske viden (defineret som kendskab til sociale konventioner), som er påkrævet ved interpretationen, samt nogle såkaldte interne "interpretative instruktioner". Den anden af dem indeholder den ikke-påkrævede encyklopædiske viden samt eksterne "interpretative instruktioner". Endelig markerer komponent D, som jeg har tilføjet modellen, den situationelle kontekst.

Man kan få en mere konkret idé om, hvordan denne styring af det interpretative gennemløb finder sted, ved hjælp af et af Rastiers eksempler. Der er tale om titlen på en artikel om økonomi fra den franske satiriske avis *Le Canard enchaîné*. Titlen kunne oversættes til dansk med "Kaviar og slæbesild (egt. fiskeben)", men analysen gælder kun den franske original.

Le caviar et les arêtes

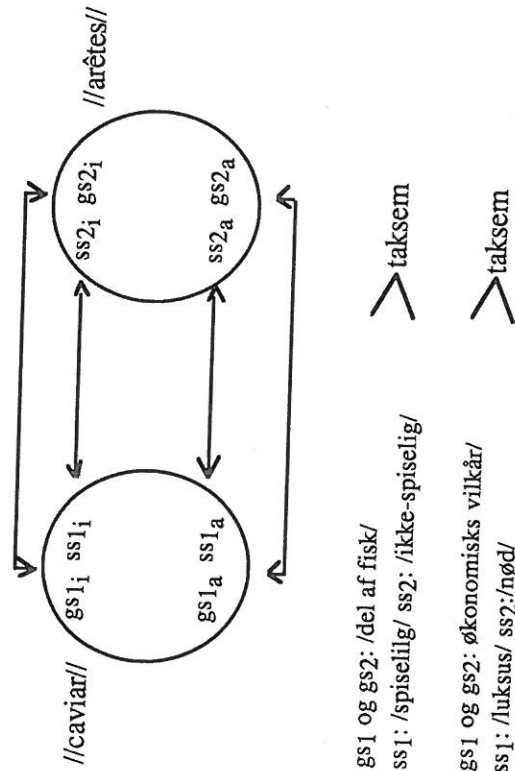
(Le Canard enchaîné 30.11.1983)

Sprogets funktionelle system (isosemi) har ikke nogen afgørende betydning i dette tilfælde bortset fra markeringen af numerus og sideordning.

Til gengæld spiller de andre komponenter og især B en stor rolle for interpretationen. De to sememer //caviar// og //arêtes// forenes af et generisk sem /del af fisk/, mens de adskiller sig fra hinanden ved to specifikke semer: /spiselig/ for //caviar// og /ikke-spiselig/ for //arêtes//. Disse tre semantiske træk er alle inherente.

Den encyklopædiske viden samt inferenser fra den situationelle kontekst aktualiserer nogle afferente semer: et generisk sem //økonomiske vilkår// for begge sememer og to specifikke semer: /luksus/ for //caviar// og /nød/ for //arêtes//.

Resultatet af analysen kan illustreres således:-

Hvordan kan IS så løse de problemer, der er blevet rejst i kritikken af isotopi-begrebet? Rastier definerer semantisk isotopi på følgende måde:

"effet de la récurrence syntagmatique d'un même sème. Les relations d'identité entre les occurrences du sème isotopant induisent des relations d'équivalence entre les sémèmes qui les incluent" (Rastier 1987,274)

Bortset fra præciseringen af den semantiske isotopi som et rent syntagmatisk fænomen er det ikke så meget selve definitionen som

den rammeteori, begrebet er sat ind i, der adskiller Rastier fra Greimas. Men det er denne rammeteori, som løser nogle af de førømtalte problemer.

Hvis vi går tilbage til Gelas' kritik af isotopi-begrebet, så hævdede han først, at identificeringen af isotopierne i en tekst forudsætter, at man har lavet en semanalyse af alle tekstens leksemer. Denne kritik rammer ganske rigtigt Greimas, men ikke Rastier. Han vil nemlig hævde, at dette ikke er nødvendigt, fordi man først kan analysere hvilke semer, der er blevet aktualiseret i teksten, efter at konstruktionen af isotopierne har fundet sted. Dermed har Rastier dog ikke sagt, at enhver aktualisering af semer er en effekt af antagelsen af isotopi. Hvad angår Gelas' påstand om, at semanalysen fører til isotopier, der er så generelle, at enhver tekst er isotop på dette niveau, så rammer denne kritik hverken Greimas eller Rastier. De opererer begge med en skelnen mellem generiske-specifikke isotopier (Rastier) eller semantiske/tematiske-semiologiske/figurative isotopier (Greimas), og dermed forhindre sådanne tendens til generalisering i analysen af isotopier. Forskellen mellem Rastier og Greimas er blot, at Rastier ikke opererer med et forløb fra dybdeniveau til overfladeniveau, og han slipper dermed uden om problemet om fo-ruddætningsrelationen mellem disse to former for isotopier, som Greimas støder på.

Gelas hævdede dernæst, at hierarkiseringen af isotopier i f.eks. denotative/konnotative isotopier forudsætter, at man kan redegøre for et dominansforhold mellem disse to isotopier, hvad han selv mener er umuligt. Rastier vil i en vis forstand være enig med ham på dette punkt. Med sin opfattelse af de semantiske træk som blot operative og ikke eidetiske eller referentielle må han afvise at inddrage et begreb om denotation og konnotation i klassisk forstand i IS. Til gengæld opererer Rastier med en skelnen mellem inherente og afferente semer (jvf. ovenfor), men pointen er her, at man ikke a priori kan etablere et hierarki mellem disse to former for semantiske træk eller mellem de systemer, som de hører ind under (sprogets funktionelle system - norm/brug). Desuden ligger denne skelnen på tværs af den traditionelle skelnen mellem denotation og konnotation. En "konnoteret" isotopi kan således udmærket indeholde inherente semer (Rastier 1987,119-227).

Ser vi herefter på Charolles' kritik af isotopi-begrebet, så hævdede han først, at begrebet om semantisk isotopi ikke kan bidrage til en læsning, hvis vi ved læsning forstår en lineær proces. Som tidligere omtalt rammer den kritik Greimas og til dels også Rastier, da han først og fremmest arbejder med det interpretative forløb i

læsningen post festum. Alligevel vil han mene, at studiet af semantiske isotopier kan kaste lys over operationer, der er grundlæggende for læsningen. Jeg skal ganske kort give to eksempler.

Ved læsning af tautologiske udsagn finder der en interpretativ operation sted, som Rastier benævner *dissimulation*. I nedenstående analyseeksempel

Une femme est une femme

aktualiseres der således to modsatte sæt af semer: /partikulær/ og /konkret/ i "une femme" (1) og dernæst /generel/ og /abstrakt/ i "une femme" (2). Kun en sådan operation gør udsagnet meningsfuldt.

I modstridende udsagn finder der tilsvarende en operation sted, som Rastier benævner *assimilation*. I følgende vers fra Apollinaires digt *Zone*

Bergère ô Tour Eiffel (v.2)

aktualiserer denne operation det samme sem /vertikalitet/ i begge sememer og gør en ellers løs sammenhæng meningsfuld. I øvrigt spiller *assimilation* og antagelsen af isotopi en afgørende rolle ved læsningen af modernistiske digte.

Charolles hævdede dernæst, at semernes rekurrens hverken var en nødvendig eller en tilstrækkelig betingelse for at skabe tekstuel kohærens, og understregede dette med nogle eksempler. Han foreslår i stedet, at man tager udgangspunkt i et eksternt kohærensprincip. Til min kommentar i afsnit 4 vil Rastier følge to eksterne kohærensprincip. Hans egen teori om en forudgående antagelse af isotopi ligger jo tydeligt på line med en sådan opfattelse, hvis vi ser bort fra, at denne antagelse ikke er ansvarlig for enhver form for tekstuel kohærens (jvf. den isosemi, som sprogets funktionelle system foreskriver). På den anden side vil han være uenig med Charolles hvad angår eksemplerne. De kan nemlig med god ret betragtes som "laboratorieeksempler", dvs. som udsagn uden kontekst. Hvis disse udsagn befandt sig i en kontekst, ville der også være en semantisk isotopi til stede, som kunne forklare, hvorfor læseren opfatter eksemplerne som kohærente.

6. Afslutning

Jeg har i det foregående kun kunnet give en ganske kort sammenfatning af hovedsynspunkterne i François Rastiers interpretative semantik. Alligevel håber jeg at have vist, at man med denne nye rammeteori kan løse en stor del af de problemer, som knytter sig til Greimas' klassiske definitioner af semantisk isotopi. Hermed er det sidste ord dog langt fra sagt, for det er som regel sådan, at løsningen af videnskabelige problemer får andre og nye problemer til at træde frem. Dette gælder naturligvis også den interpretative semantik. Hvordan og efter hvilke kriterier skal man f.eks. identificere de klasser af sememer (taksemmer osv.), som spiller en så vigtig rolle for interpretationen? Selv om semantisk isotopi i princippet er uafhængig af de morfo-syntaktiske strukturer, hvilken status har den så i en mere generel og multidimensionel kohærensmodel? Artikuleres semantisk isotopi anderledes i fagsproglige tekster end i litterære tekster? Det er blot nogle af de spørgsmål, som diskursanalysen må tage op i de kommende år, hvis den stadig ønsker at bruge begrebet om semantisk isotopi.

Litteratur

- Arrivé, Michel (1973): Pour une théorie des textes poly-isotopiques, i: *Langages* 31, 1973, 53-63.
- Bellet, Irena (1974): Über eine Bedingung für die Kohärenz von Texten, i: *Lektüre-kolleg zur Textlinguistik. Band 2: Reader*. Udg. af Werner Kallmeyer et al. Königstein/Ts.: Athenäum 1974.
- Bierwisch, Manfred (1965): Anmeldelse af Zellig S. Harris: *Discourse Analysis* Reprints, i: *Linguistics* 13, 1965.
- Charolles, Michel (1982): *Études sur la cohérence et l'interprétation des discours vol. I-III* (disputats). Besançon: Université de Franche-Comté 1982.
- Charolles, Michel (1986): Le problème de la cohérence dans les études sur le discours durant la période 1965-1975, i: *Research in Text Connectivity and Text Coherence*. Udg. af Michel Charolles, János S. Peiöfi og Emel Sözer. Hamburg: Helmut Buske Verlag 1986, 1-65.
- Chomsky, Noam (1971): *Aspects de la théorie syntaxique*. Paris: Le Seuil. Eng. o. 1965.
- Courtés, Joseph/Greimas, Algirdas Julien (1987): *Semiotik. Sprogteoretisk ord-bog*. Århus: Århus Universitetsforlag. Fr. o. 1979.
- Delas, Daniel (1977): Confondre et ne pas confondre, i: *Littérature* 27, 1977, 92-104.
- Dijk, Teun A. van (1985)(ed.): *Handbook of Discourse Analysis vol. I-IV*. Lon-

- don: Academic Press Inc 1985.
- Gelas, Nicholas (1976): Sur la hiérarchie des isotopies, i: *Linguistique et Sémiologie 1*, 1976, 37-46.
- Greimas, Algirdas Julien (1966): *Sémantique structurale*. Paris: Larousse 1966.
- Greimas, Algirdas Julien (1970): *Du sens*. Paris: Le Seuil 1970.
- Groupe Mu (1974): Lecture du poème et isotopies multiples, i: *Le français moderne 3*, 1974, 217-236.
- Groupe Mu (1976): Isotopie et allotopie: le fonctionnement rhétorique du texte, i: *Versus 12*, 1976, 41-65.
- Groupe Mu (1977): *Rhétorique de la poésie*. Bruxelles: Editions Complexe 1977.
- Kallmeyer, Werner et al. (1974): *Lektürekolleg zur Textlinguistik. Band 1: Einführung*. Königstein/Ts.: Athenäum 1974.
- Klinkenberg, Jean-Marie (1973): Le concept d'isotopie en sémantique et en sémiotique littéraire, i: *Le français moderne 3*, 1973, 285-290.
- Lyons, John (1977): *Semantics vol. I-II*. Cambridge: Cambridge University Press 1977.
- Pottier, Bernard (1980): Sémantique et noémique, i: *Anuario de Estudios filológicos*, Universidad de Extremadura 1980, 169-177.
- Rastier, François (1973): *Essais de sémiotique discursive*. Paris: Mame 1973.
- Rastier, François (1985): *L'isotopie sémantique, du mot au texte* (disputats). Paris: Université de Paris IV 1985.
- Rastier, François (1986): Microsémantique et textualité, i: *Research in Text Co-nexity and Text Coherence*. Udg. af Michel Charolles, János S. Petöfi og Emel Sözer. Hamburg: Helmut Buske Verlag 1986.
- Rastier, François (1987): *Sémantique interprétative*. Paris: PUF 1987.
- Rastier, François (1988): Microsémantique et syntaxe, i: *L'information grammaticale 37*, 1988, 8-13.
- Togeby, Knud (1951): *Structure immanente de la langue française*. Paris: Larousse 1951.
- Togeby, Knud (1965): Grammaire, lexicologie et sémantique, i: *Cahiers de lexicologie 1*, 1965, 3-7.
- Wiegand, Ines (1987): Isotopieketten in Fachtexten. *Fachsprachen. Instrument und Objekt*. Udg. af Lothar Hoffmann. Leipzig: VEB Verlag 1987, 144-154.
- Wierzbicka, Anna (1972): *Semantic Primitives*. Frankfurt: Athenäum 1972.